

РЕГІОНАЛЬНА СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА
(НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ)

Протягом останніх десятиліть правова карта світу неспізнано змінюється. Все більшого значення набуває співпраця між різними державами, зокрема в галузі права. Виникнення регіональних організацій, які співпрацюють як у галузі захисту прав людини в Європі, Африці, Північній і Південній Америці, так і у забезпеченні економічного розвитку за допомогою права ставить перед нами питання: яке місце посідають їхні системи джерел права, як спрогнозувати подальший розвиток таких систем.

Це питання носить не лише теоретичний характер, а й практичний. Адже вступ України до Ради Європи (РЄ) у 1995 р. і приєднання до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (ЄКПЛ), так само як наближення Європейського Союзу (ЄС) до кордонів України і прагнення України набути членства в ньому свідчать про безпосередній вплив систем джерел цих утворень на правову систему України. Про це свідчить наприклад, прийняття Закону України від 21 листопада 2003 р. «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до Європейського Союзу» [1].

Ми пропонуємо дослідити регіональну систему джерел права саме на прикладі ЄС та РЄ як утворень, які, з одного боку, представляють собою, певною мірою, зразок для подібних інтеграційних процесів в усьому світі, а з другого є одним з найпотужніших чинників, що впливають на розвиток вітчизняної правової системи і зокрема на становлення вітчизняної системи джерел права.

Дослідженнями джерел права через призму їх системних зв'язків займалися такі вчені як, зокрема, С.Л. Зівс, Л.Б. Тіунова, А.Ф.Шебанов, П.Б.Євграфов, А.В.Міцкевич, С.В. Поленіна, Н.М. Онищенко та інші.

Слід визначити перш за все, що саме мається на увазі під регіональною системою джерел права. Також необхідно дослідити структуру європейської системи джерел права. Автор ставить перед собою завдання визначити європейську регіональну систему джерел права як певну цілісність, яка може відігравати роль моделі в подібних процесах інших частин світу, розкрити її сутність і показати закономірність її виникнення.

Прийнята у 1950 р. в рамках РЄ Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (ЄКПЛ) надавала право втручатися в сфері, які раніше були сферою дії принципу національного суверенітету. В більшості країн-учасниць ЄКПЛ носить надюрідичний статус і може таким чином уповноважувати суди проголошувати неприйнятним національне законодавство [2, с.115].

Система джерел права РЄ базується не лише на можливості втручання у внутрішні справи інших держав, але і на необхідності такого втручання. В ній передбачається відмова від принципу взаємності: [2, с.116] Досить часто порушення Конвенції є скоріше результатом прогалин в праві, застарі-

лих процедур або необізнаності юристів, аніж умисним ігноруванням її положень державами. Система джерел права РЄ представляє собою живий організм, розвиток якого базується не лише на прецедентах Суду, а також на прийнятті державами-членами додаткових протоколів до Конвенції, створенні Комітетом Міністрів нових рекомендацій, прийняттям нових актів Парламентської Асамблеї Ради Європи.

Серцевиною системи джерел права в ЄС була і продовжує залишатись Угода про Європейське Економічне Співтовариство (нині про Європейське Співтовариство). Саме на основі Угоди про ЄЕС відповідні правотворчі органи можуть приймати нові норми права, розвиваючи і конкретизуючи систему джерел права Спільноти.

Договори вносяться на перший план з формально юридичної точки зору. Після того, як вони були ратифіковані, вони входять до правової системи країн – членів. На відміну від цього ЄКПЛ не вимагає такої інкорпорації в національне право, однак майже всі країни-учасниці (окрім Ірландії і Норвегії) визнають її частиною національного права.

Тим не менше підзаконні акти часто мають більше значення і можуть підправляти договори на практиці до невпізнання [3, с.45].

У системі джерел права будь-якого рівня за впливом правову систему (правопорядок) можна виділити три компоненти, в які можна згрупувати джерела права, що належать до цієї системи: установчий, розвиваючий, забезпечуючий (допоміжний) [4, с.163].

Формування системи джерел права РЄ здійснюється на основі Статуту Ради Європи і Конвенції про захист прав людини і основних свобод з Протоколами, а також прецедентів Європейського суду з прав людини. Вищезгадані акти можуть бути віднесені саме до установчих актів. Інші акти – конвенції, декларації, хартії, рекомендації і постанови будуть належати до розвиваючого компоненту цієї підсистеми. Щодо забезпечуючого компоненту, то сюди ми можемо віднести, наприклад, рекомендації Комітету по запобіганню катуванням, які містять і нормативні положення.

Щодо системи джерел права ЄС, то до установчих джерел можна віднести як установчі угоди, так і загальні принципи права. Їхня особливість полягає в тому, що вони постають як «базова конституційна хартія» [5, с.106] і виконують на даному етапі функцію Конституції ЄС. Вони визначають підстави, на яких формується правопорядок ЄС, виступають вихідними початками для всіх інших джерел права, набули характеристик внутрішнього права ЄС і стали основою «нового правопорядку в міжнародному праві» [6].

Інші джерела права ЄС, до яких відносяться інші договори, постанови, директиви, рішення, прецеденти Європейського Суду Справедливості, договори про асоціацію тощо належать до розвиваючого компоненту. До забезпечуючого (допоміжного) компоненту відносяться «рекомендації» і «позиції», які згадуються в статті 189 Римського Договору, резолюції Європарламенту і Ради Міністрів, в окремих випадках національні джерела права держав-членів ЄС (мається на увазі перш за все застосування категорій, що містяться у національних нормах, а не безпосереднє застосування).

Джерела права ЄС діють відокремлено від національних джерел права навіть тоді, коли вони застосовуються в судах держав-членів і мають пріоритет перед джерелами національного права.

З середини 1980-х рр. Європейський Суд Справедливості чітко дотримується положення, згідно з яким за законодавством ЄС або держав-членів, що відповідає такому законодавству, не визнаватиметься чинність, якщо їх норми не будуть відповідати певним положенням ЄКПЛ. Так, в справі *Commission v. Germany* Європейський Суд Справедливості визнав, що положення ЄС стосовно того, що надання соціальних послуг поширюється на осіб, згідно з положеннями про вільне пересування працівників повинно узгоджуватися з дотриманням вимог ЄКПЛ щодо поваги приватності і сімейного життя. Загалом Європейський Суд Справедливості фактично інкорпорував Конвенцію до загальних принципів права ЄС. Отже, якщо закон, який стосується питання, що підпадає під компетенцію ЄС, вступає в суперечність зі змістом вимог Конвенції, суд країни-члена ЄС зобов'язаний не застосовувати норму цього закону (оскільки це стосується права ЄС).

Узагальнюючи, можна сказати, що Європейський Суд Справедливості вважає (справа *Hauer v. Land Rheinland-Pflaz* (1979)), що Конвенція як цілісність повинна справляти переконливий вплив на забезпечення легальності дій, що вживаються інституціями ЄС і державами-членами щодо формулювання і виконання політики спільноти. В свою чергу це надає судам держав-членів повноваження імпортувати положення Конвенції в право ЄС, забезпечуючи їм засоби для легітимного обмеження діяльності парламентів. Регіональна (наднаціональна) система джерел права є історично закономірним суспільним явищем, наслідком виходу національних систем джерел права за межі власне національної системи джерел права, в основі якої лежать як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники.

Під регіональною системою джерел права ми будемо розуміти сукупність всіх форм та засобів закріплення юридичних норм, взаємопов'язаних відповідними (генетичними, ієрархічно-структурними і функціональними) зв'язками, яка визначає нормативну складову регіональної правової системи з врахуванням регіональних особливостей. Необхідно розрізнати регіональну систему джерел права від регіональної системи джерел права (у вузькому значенні) як такої, що стосується окремої частини певної країни – окремого суб'єкта федерації або адміністративно-територіальної одиниці [7, с.234–235].

На нашу думку, для регіональної системи джерел права характерним є наступне: пряма дія регіональної системи джерел права, тобто безпосередній вплив на особу; пряме застосування регіонального права, тобто можливість посилатися на нього в національних судах, верховенство регіональних джерел права над національними (виняток може становити Конституція).

Таким чином, Європейська регіональна система джерел права складається з двох шарів – (під)системи джерел права Європейського Союзу і (під)системи джерел права Ради Європи, сфери чинності яких не співпадають. Поширення юрисдикції РЄ на територію держави і дотримання цією

державою основного джерела РЄ – Конвенції з прав людини – розглядається як передумова для вступу цієї держави у ЄС. Як система джерел права РЄ, так і система джерел права ЄС відносно самостійні, однак система джерел права РЄ, як правило, неявно, а іноді й відкрито визнається складовою системи джерел права ЄС.

Європейська регіональна система джерел права в силу економічних, культурних і політичних передумов продовжує залишатися найдинамічнішою регіональною правовою системою. Очевидно, що саме вона слугує і слугуватиме надалі зразком для подібних регіональних проектів в світі. Разом з тим залишається низка питань, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, все ще не вирішеним залишається питання диференціації систем джерел права регіональних утворень (регіональних систем джерел права) від системи міжнародних джерел права та системи джерел права федеративної держави. Також, на нашу думку, особливу увагу необхідно приділити тим історико-генетичним, функціональним і ієрархічним зв'язкам, що скріплюють сукупність джерел права ЄС і РЄ в певну цілісність – європейську регіональну систему джерел права.

Список літератури: 1. Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до Європейського Союзу» від 21 листопада 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. №3 (17.01.2003). Ст.12. 2. Ian Loveland Incorporating the European Convention on Human Rights into UK law// Parliamentary Affairs. A Journal of Comparativity Politics. Jan.1999. Vol.52 No.1. 3. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. Х., 1998. 4. Тополевський Р.Б. Система джерел права: поняття, види, структура// Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 20. 5. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. К., 2002. 6. Справа 26/62, N/V/ Algemene Transport – en Expedite Onderneming van Gend en Loos [1963] ECR 1 at 12. 7. Петелина И.В. Региональные правовые системы: проблемы правотворчества // Правоведение. 1999. №1.

Надійшла до редколегії 23.06.03